

**Radoslav Klamar, Małgorzata  
Buczek-Kowalik, Teresa Mitura**

---

**Transgraniczne szlaki  
turystyczno-kulturowe jako produkty  
turystyczne pogranicza  
polsko-słowackiego**

---

Ekonomiczne Problemy Usług nr 86, 11-25

---

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach  
dozwolonego użytku.

*MAŁGORZATA BUCZEK-KOWALIK*

*RADOSŁAV KLAMAR*

*TERESA MITURA*

**Uniwersytet Rzeszowski**

**TRANSGRANICZNE SZLAKI TURYSTYCZNO–  
–KULTUROWE JAKO PRODUKTY TURYSTYCZNE  
POGRANICZA POLSKO–SŁOWACKIEGO**

**Wprowadzenie**

Jako szlak turystyczny określa się trasę w przestrzeni turystycznej wytyczoną dla potrzeb zwiedzających, prowadzącą do najbardziej atrakcyjnych miejsc (obiektów) z zachowaniem wielu przepisów, m.in. bezpieczeństwa turystów i ochrony środowiska<sup>1</sup>.

We współczesnej turystyce coraz bardziej popularne staje się tworzenie szlaków związanych z jednorodnym typem obiektów turystycznych, wartości kultury niematerialnej czy wybitnymi postaciami historycznymi.

Szlaki tego typu powszechnie zwane są „szlakami tematycznymi”. Ich głównym celem jest prezentacja dorobku kulturowego regionu oraz łączenie obiektów czy miejscowości we wspólny wątek. Szlaki te oprócz roli promocyjnej mają za zadanie ułatwić potencjalnemu turyście ukierunkowaną penetrację terenu. Są zorganizowane na wyższym poziomie niż szlaki terenowe, wyróżniają się obecnością wyraźnego i udokumentowanego w literaturze tematu. Ponad-

---

<sup>1</sup> W. Cabaj, Z. Kruczek, *Podstawy geografii turystycznej*, Proksenia, Kraków 2009, s. 215.

to mogą stanowić nowoczesne markowe produkty turystyczne regionu oraz rozpowszechniają jego dorobek kulturowy<sup>2</sup>.

Podróżowanie po szlakach tematycznych staje się przejawem turystyki kulturowej. Wyznaczone w odniesieniu do historycznego lub (szeroko rozumianego) kulturowego tematu wiodącego, stanowią inny rodzaj oferty niż wieloaspektowe z natury mikroregiony. Szlaki turystyczno-kulturowe umożliwiają turystom zwiedzenie docelowego kraju lub regionu zgodnie z zainteresowaniami, zawierają także cenny aspekt poznawczy, mający w turystyce coraz większe znaczenie i rosnącą popularność<sup>3</sup>.

Celem artykułu jest prezentacja szlaków turystyczno-kulturowych wspólnych dla przygranicznych terenów Polski i Słowacji, mogących stać się markowymi produktami turystycznymi wpływającymi na rozwój turystyki w mało znanych regionach.

## 1. Szlaki turystyczno-kulturowe

Na terenie Polski wytyczonych zostało wiele tzw. szlaków tematycznych stanowiących ogromny potencjał i mogących stać się markowymi regionalnymi lub ogólnopolskimi produktami turystycznymi. Równocześnie coraz szersze grono autorów podejmuje się prezentacji i popularyzacji tych bardziej i tych mniej popularnych wśród turystów szlaków.

Szlak kulturowy to szlak tematyczny posiadający jako swój punkt ogniskujący walor kulturowy lub element dziedzictwa kulturowego, przy czym kluczową rolę odgrywają w nim atrakcje o charakterze kulturowym<sup>4</sup>.

Szlaki takie A.M. von Rohrscheidt określa jako „szlaki turystyczno-kulturowe”, za cel ich opisu i podziału stawia wyodrębnienie ich spośród innych szlaków turystycznych (szczególnie tych o charakterze terenowym)<sup>5</sup>. Do

---

<sup>2</sup> A. Mikos von Rohrscheidt, *Polskie szlaki turystyczno-kulturowe: kryteria i zasady walo-ryzacji potencjału*, „Turystyka Kulturowa”, czasopismo internetowe, nr 4/2009 (kwiecień 2009), [www.turystykakulturowa.org](http://www.turystykakulturowa.org), s. 9, 11.09.2010.

<sup>3</sup> *Tamże*, s. 5.

<sup>4</sup> A. Mikos v. Rohrscheidt za: L. Puczko, T. Ratz, *Kulturowe szlaki tematyczne – próba klasyfikacji oraz postulaty w zakresie ich tworzenia i funkcjonowania*, „Turystyka Kulturowa”, czasopismo internetowe, nr 2/2008 (grudzień 2008), [www.turystykakulturowa.org](http://www.turystykakulturowa.org), 11.09.2010.

<sup>5</sup> *Tamże*, s. 20.

najważniejszych zadań szlaków turystyczno-kulturowych należą: udostępnianie walorów dóbr kultury, udostępnianie walorów współczesnej działalności człowieka, stymulowanie kierunków rozpraszania się turystów, sterowanie natężeniem ruchu turystycznego oraz wzbogacanie wiedzy<sup>6</sup>.

Jeśli szlak turystyczno-kulturowy ma być atrakcyjny dla potencjalnego turysty, musi oferować faktyczne możliwości zwiedzania zarówno turystom zorganizowanym, jak i indywidualnym. Dlatego też A. Mikos von Rohrscheidt proponuje podział tychże szlaków na „materialne” oraz „wirtualne”. Szlaki „materialne”, czyli prawdziwe produkty turystyczne o charakterze kulturowym powinny spełniać cztery zasadnicze kryteria: uzasadnionej tematyzacji, oznaczenia „in situ”, koordynacji, dostępności. Szlaki „wirtualne” natomiast to takie, które powyższych kryteriów nie spełniają<sup>7</sup>.

Stosując kryterium zasięgu trasy szlaku za A. M. von Rohrscheidt, należy wyróżnić:

- trasy turystyczno-kulturowe (szlak lokalny);
- szlaki regionalne;
- krajowe szlaki turystyczno-kulturowe;
- szlaki międzynarodowe;
- szlaki transgraniczne<sup>8</sup>.

I.R. Szewczykowie dokonują podziału szlaków na siedem kategorii określonych na podstawie tematu przewodniego: szlaki historyczno-archeologiczne, szlaki etnograficzne i kulturowe, szlaki zabytków architektury i przemysłu, szlaki śladami wielkich postaci, szlaki wodne i szlaki górskie oraz szlaki przyrodnicze<sup>9</sup>.

Podziały tematyczne szlaków turystyczno-kulturowych są subiektywne i często wydają się mało precyzyjne, gdyż nie wszystkie szlaki dają się jednoznacznie zaklasyfikować do określonej grupy.

Szlaki turystyczno-kulturowe mogą stać się nowymi produktami turystycznymi.

---

<sup>6</sup> A. Mikos von Rohrscheidt, *Regionalne szlaki tematyczne. Idea, potencjał, organizacja*, Proksenia, Kraków 2010, s. 21.

<sup>7</sup> A. Mikos von Rohrscheidt, *Turystyka kulturowa. Fenomen. Potencjał. Perspektywy*, GWSHM Milenium, Gniezno 2008, s. 294.

<sup>8</sup> A. Mikos von Rohrscheidt, *Polskie szlaki turystycznokulturowe...*, s. 9.

<sup>9</sup> I. i R. Szewczykowie, *Szlaki turystyczne*, Carta Blanca, Warszawa 2010, s. 5.

W turystyce kulturowej najważniejszym czynnikiem rozwoju jest produkt turystyczny określający w ogólnym znaczeniu wszystko, co można zaoferować nabywcy, w tym przypadku turyście. W. Cabaj i Z. Kruczek definiują produkt turystyczny jako zbiór atrakcji lub walorów turystycznych, czyli produkt podstawowy, z których turyści korzystają i które są dla nich przedmiotem szczególnego zainteresowania oraz nabywanych przez nich dóbr i usług. Produktem turystycznym może być usługa, impreza, miejsce, obiekt, wydarzenie, rzecz lub szlak<sup>10</sup>. PART rozszerza definicję produktu turystycznego rozumianego nie tylko jako dobra i usługi, które kupuje turysta w trakcie swojej podróży, ale również jako przeżycia i wrażenia z nią związane. Produkt postrzegany jest jako magnes przyciągający turystów z uwagi na swoją unikalność i kompleksowość. Zgodnie z powyższym założeniem działania organizacji i instytucji zajmujących się turystyką ukierunkowane winny być na kreowanie innowacyjnych i konkurencyjnych nowych produktów, podnoszenie konkurencyjności i jakości istniejących oraz na wdrażanie i upowszechnianie nowoczesnych rozwiązań w zakresie marketingu produktu turystycznego<sup>11</sup>.

Szlak jako produkt turystyczny według J. Kaczmarka i in. winien składać się z wielu miejsc lub obiektów powiązanych nadrzędną ideą, połączonych wytyczoną i oznakowaną trasą oraz infrastruktury zlokalizowanej wzdłuż szlaku<sup>12</sup>.

Szlak turystyczno-kulturowy to złożony produkt turystyczny, łączący w nową całość często rozproszone i leżące w różnych jednostkach terytorialnych obiekty. Może on przyciągać wokół swojego tematu i związanych z nim określonych miejsc, różnorodne usługi turystyczne<sup>13</sup>. Ponadto tworzenie tego typu produktów prowadzi do pobudzenia innych segmentów rynku turystycznego oraz do deglomeracji ruchu turystycznego polegającej na wyznaczaniu nowych obszarów aktywności turystycznej<sup>14</sup>.

Bez względu na temat, przebieg szlaku, jego długość i liczbę atrakcji – najważniejszym wymiarem jego popularności będzie dziedzictwo materialne. Dziedzictwo niematerialne będzie niezbędnym dopełnieniem. Obiekty material-

---

<sup>10</sup> W. Cabaj, Z. Kruczek, *op. cit.*, s. 198.

<sup>11</sup> [www.part.com.pl](http://www.part.com.pl), 20.10.2011.

<sup>12</sup> J. Kaczmarek, A. Stasiak, B. Włodarczyk, *Produkt turystyczny. Pomysł. Organizacja. Zarządzanie*, PWE, Warszawa 2005.

<sup>13</sup> A. Mikos von Rohrscheidt, *Regionalne szlaki tematyczne...*, s. 41.

<sup>14</sup> W. Cabaj, Z. Kruczek, *op. cit.*, s. 198.

ne dostarczają bowiem przeżyć i wrażeń, których poszukują turyści i które są istotnym elementem produktu turystycznego<sup>15</sup>.

## **2. Charakterystyka szlaków turystyczno-kulturowych pogranicza Polski i Słowacji**

Pogranicze polsko-słowackie wyróżnia się bogactwem i różnorodnością dorobku kulturowego wynikającymi ze styku i przenikania się na tych terenach kultur i religii. Sytuacja taka niewątpliwie sprzyja tworzeniu szlaków turystyczno-kulturowych, które mają na celu ochronę oraz prezentację dziedzictwa kulturowego. Są one inspiracją do poznania historii tego niewątpliwie ciekawego regionu i mogą być motywem do uprawiania szeroko rozumianej turystyki kulturowej.

Poniżej zaprezentowano przykłady trzech transgranicznych szlaków turystyczno-kulturowych łączących obiekty na terenie Polski i Słowacji.

### *2.1. Szlak Gniazd Rodowych Lubomirskich*

Przedstawiciele tego rodu posiadali majątności obejmujące znaczne obszary kraju, dzisiaj w dużej części znajdujące się na terytorium Słowacji i Ukrainy.

Turystyczny Szlak Gniazd Rodowych Lubomirskich wiedzie przez najciekawsze miejscowości związane z tym magnackim rodem na terenach województwa podkarpackiego w Polsce, obwodu lwowskiego na Ukrainie i okręgu preszowskiego na Słowacji (rysunek 1). Szlak łączy regiony o zróżnicowanej kulturze, religii, tradycjach, obrzędach i architekturze. Ma on swój początek w Stalowej Woli, a kończy się w Wiśniczu. Jego całkowita długość wynosi 879 km, z czego na terenie Polski znajduje się 478 km, na Ukrainie 247 km i na Słowacji 154 km. Szlak poprowadzono głównie drogami krajowymi, częściowo wojewódzkimi i w niewielkich fragmentach drogami lokalnymi.

Miejscowości, w których istnieją po dziś dzień rezydencje lub znaczące obiekty ściśle związane z rodem Lubomirskich, zaliczono do „gniazd rodowych” (12 miejscowości), a pozostałe określono jako ważniejsze miejscowości, godne zainteresowania ze względu na walory historyczne i krajoznawcze.

---

<sup>15</sup> Ł. Gawęł, *Szlaki dziedzictwa kulturowego. Teoria i praktyka zarządzania*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011, s. 156.

Do najważniejszych obiektów szlaku należą te, zlokalizowane w gniazdach rodowych Lubomirskich:

- **Stalowa Wola – Rozwadów** – w posiadaniu rodu od 1723 roku. Znajduje się tu zespół klasztoru Kapucynów z podziemną nekropolią (1745–53) w stylu tokańskiego baroku, kościół farny z XIX w. oraz neoklasycystyczny obiekt zwany „zamkiem” lub „willą księżęcą”;
- **Stalowa Wola – Charzewice** – w posiadaniu rodu od 1723 roku. W rozległym parku zachowały się pawilon gościnny i kilka zabudowań podworskich;
- **Baranów Sandomierski** – w posiadaniu rodu od 1682. Znajduje się tu zespół parkowo-zamkowy i renesansowo-barokowy zamek zwany „Małym Wawelem”;
- **Boguchwała** – w rękach Lubomirskich od roku 1724; znajduje się tu pałac późno barokowy;
- **Rzeszów** – w posiadaniu rodu od 1638 roku. Zamek gruntownie przebudowano na początku XX w.; znajduje się tu pałac letni (1712);
- **Łańcut** – znalazł się w posiadaniu rodu w pierwszej połowie XVII w. Jest to zespół zamkowy z 33 ha parkiem (XVI w.) i „Zameczek Romantyczny” z roku 1805;
- **Przeworsk** – w rękach Lubomirskich od roku 1613. Jest to zespół pałacowo-parkowy z przełomu wieków XVIII i XIX;
- **Przemysł – Bakończyce** – w posiadaniu rodu od 1868 roku; zespół pałacowo-parkowy z przełomu wieków XVIII i XIX;
- **Lwów** – miejsce zamieszkania wielu przedstawicieli rodu Lubomirskich. Zlokalizowane są tu: kamienice przy Rynku i ul. Ruskiej, kamienica przy ul. Kruszelnickiej, Kamienica Chodorowska, Kamienica Królewska i neobarokowy pałacyk;
- **Stará L’ubovňa** – w posiadaniu Lubomirskich od roku 1591. Znajduje się tu zamek z XIV w.;
- **Podolinec** – własność Lubomirskich od 1591 roku. Znajduje się tu zamek i wczesnobarokowy kompleks klasztorny Pijarów (1647–51);
- **Nowy Sącz** – przedstawiciele rodu Lubomirskich dzierżyli urząd starosty sądeckiego od 1590 do 1754 roku; znajduje się tu dom rezydencjalny i zamek (1350–60);

- **Nowy Wiśnicz** – miasto lokowane na prawie magdeburskim przez Lubomirskich w 1616 roku (od roku 1593 w posiadaniu rodu znajdował się Wiśnicz). Znajduje się tu zamek z XIV w.<sup>16</sup>.

## 2.2. *Beskidzkie Muzea – Transgraniczny szlak rowerowy*

Szlak ten wiedzie przez powiat krośnieński w Polsce, okresy Svidnik, Stropkov i Humenne na Słowacji.

Burzliwe dzieje pogranicza polsko-słowackiego sprawiły, że po obu stronach granicy ocalało niewiele obiektów zabytkowych. W tej sytuacji szczególnego znaczenia nabierają placówki muzealne, pieczołowicie chroniące eksponaty i zbiory świadczące o bogactwie kulturowym tych ziem, które wraz ze znajdującymi się przy trasie zabytkami stanowią o wyjątkowej atrakcyjności szlaku.

Trasa rowerowa tworzy pętlę opartą o 21 obiektów muzealnych. Łączna jej długość wynosi 321 km, z czego po stronie polskiej przebiega 235 km, po stronie słowackiej zaś – 86 km. Trasa wiedzie głównie drogami asfaltowymi (76%), pozostałą jej część stanowią drogi szutrowe i polne.

Na szlaku Beskidzkie Muzea zlokalizowane są następujące obiekty:

- **Muzeum Podkarpackie w Krośnie** – w dawnym Pałacu Biskupim. Można tu obejrzeć wystawy stałe: „Pradzieje Podkarpaci”, „Historia oświetlenia” (z największą w Europie kolekcją lamp naftowych), „Galeria Sztuki Krośnieńskiej XIX i XX w.”, „Szkło podkarpackich hut”;
- **Muzeum Rzemiosła w Krośnie** – w dawnej siedzibie Pierwszej Krajowej Fabryki Zegarów Wieżowych Michała Mięśowicza. Znajduje się tu wystawa stała: „Dzieje rzemiosła Polski południowo-wschodniej”;
- **Muzeum Misyjne Sióstr Klawerianek w Krośnie** – zlokalizowane w budynkach zakonnych Klawerianek. Zbiory obejmują eksponaty przywiezione przez siostry pracujące na misjach m.in. w Afryce, Australii i Oceanii oraz Ameryce Południowej;
- **Muzeum Motoryzacji w Krośnie** – znajdujące się w Zespole Szkół Ponadgimnazjalnych nr 3 (tzw. „Mechanik”). Ekspozycja obejmuje pojazdy jeżdżące po polskich drogach po II wojnie światowej; liczy ponad 80 eksponatów;

---

<sup>16</sup> *Turystyczny Szlak Gniazd Rodowych Lubomirskich, mapa turystyczna 1:400000*, Wyd. Muzeum Regionalne w Stalowej Woli, Stalowa Wola 2006; [www.szlak-lubomirskich.stalowawola.pl](http://www.szlak-lubomirskich.stalowawola.pl), 7.11.2011.



- **Muzeum Zamkowe Kamieniec** – znajdujące się w Odrzykoniu. Spór Firlejów i Skotnickich o zamek stał się genezą *Zemsty* A. Fredry. Od 1995 roku w zamku działa muzeum prezentujące pamiątki związane z zasłużonymi dla zamku rodami;
- **Muzeum wsi Odrzykoń** – otwarte w roku 1998 – jako pierwsze na Podkarpaciu Muzeum Wsi. Gromadzi pamiątki związane z historią wsi, etnografią, dawny sprzęt;
- **Muzeum Marii Konopnickiej w Żarnowcu** – mieszczące się w XVIII-wiecznym dworcu, przekazanym Konopnickiej w darze od narodu polskiego. Gromadzi egzemplarze dzieł literatury polskiej XIX i XX w., dzieła sztuki, historii, etnografii oraz obiekty z epoki stanowiące wyposażenie pomieszczeń dworku;
- **Muzeum Kultury Szlacheckiej** – mieszczące się w dworze w Kopytowej. Prezentuje przykłady wnętrza dworskich od końca XVIII w. do lat 60. XIX w.;
- **Muzeum Przemysłu Naftowego i Gazowniczego im. I. Łukasiewicza w Bóbrce** – powstało na miejscu najstarszej w świecie kopalni ropy naftowej, założonej w roku 1854 przez Ignacego Łukasiewicza. Prezentuje trzy ekspozycje: górnictwo naftowe, przemysł rafineryjny, gazownictwo;
- **Muzeum Historyczne – pałac w Dukli** – znajduje się w zabytkowym pałacu Mniszchów. Wystawy stałe poświęcone są dziejom Dukli i walkom w Karpatach w czasie I i II wojny światowej, na dziedzińcu znajduje się skansen broni ciężkiej liczący 18 eksponatów;
- **Zabytkowa chyża łemkowska w Olchowcu** – obiekt prywatny udostępniony do zwiedzania; wewnątrz eksponaty kultury łemkowskiej;
- **Muzeum Kultury Łemkowskiej w Zyndranowej** – zespół muzealny tworzą m.in.: chałupa mieszkalno-gospodarcza, koniusznia, chlewik, dom – świetlica, spichlerzyk, kaplica oraz pomniki ku czci ofiar Talerhofu i obozu w Jaworznie;
- **Muzeum Kultury Ukraińskiej w Svidniku** – prezentuje wszystkie rodzaje budynków gospodarskich; ekspozycja etnograficzna przedstawia życie codzienne słowackich Rusinów i Ukraińców;
- **Galeria Dezidera Millyho w Svidniku** – mieszczące się w barokowym dworze z XVIII w. Prezentuje rozwój sztuki ludowej i rękodzieła Rusinów i Ukraińców począwszy od XVI w. po współczesność;

- **Skansen w Svidniku** – gromadzi eksponaty prezentujące życie codzienne Łemków, na terenie skansenu zlokalizowano amfiteatr – miejsce festiwalu kultury ukraińsko-rusińskiej;
- **Muzeum Techniki Wojskowej w Svidniku** – gromadzi autentyczne eksponaty czasu z I i II wojny światowej pozostałe po walkach w Karpatach;
- **Muzeum Sztuki Nowoczesnej Andy Warhola w Medzilaborcach** – jedyna w Europie, a pierwsza w świecie instytucja poświęcona twórczości jednego z największych malarzy drugiej połowy XX w.;
- **Izba regionalna w Rymanowie** – gromadzi eksponaty w trzech działach tematycznych: rzemieślniczym, historycznym oraz galerię artystów rymanowskich;
- **Muzeum Misyjne Sióstr Michalitek w Miejscu Piastowym** – eksponaty muzealne pochodzą z całego świata, najwięcej z Afryki. Znajduje się tu pomieszczenie poświęcone Janowi Pawłowi II oraz błogosławionemu ks. Bronisławowi Markiewiczowi;
- **Muzeum bł. Bronisława Markiewicza w Miejscu Piastowym** – mieszczące się w domu zakonnym księży Michalitów. Prezentuje fotografie z życia wychowanków, obrazy i przedmioty osobistego użytku, książki, broszury oraz pokój mieszkalny, w którym przez 14 lat przebywał błogosławiony;
- **Izba muzealna w Krościenku Wyżnym** – utworzona przez Koło Gospodyń Wiejskich; gromadzi meble, obrazy, makiety strojów ludowych, sprzęt kuchenny, warsztaty: tkacki, szewski, dokumenty i czasopisma, a także figurki, obrazy, sprzęt liturgiczny i księgozbiór oraz ciężki sprzęt gospodarski<sup>17</sup>.

### 2.3. Szlak Świątyni Karpackich

Szlak biegnie ze Stropkova (Słowacja) do Krosna (Polska) przez przejście graniczne w Barwinku. Liczy 150 km – przebiega przez 28 miejscowości, w których znajduje się 35 najcenniejszych zabytków kultury sakralnej pogranicza polsko-słowackiego (rysunek 2). Szlak posiada walory ekumeniczne i międzyreligijne, ponieważ znalazły się na nim kościoły katolickie, cerkwie greckokatolickie i prawosławne oraz synagogi.

---

<sup>17</sup> [www.beskidniski.org.pl/rowery/index.php](http://www.beskidniski.org.pl/rowery/index.php), 7.11.2011.

Wśród świątyń oraz miejsc otaczanych kultem na trasie szlaku należy wymienić:

- **Stropkov** – znajdują się tu: kościół rzymsko-katolicki pw. Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa (gotycki, trójnawowy z XIV w.), zespół klasztorny Franciszkanów (z XVII w. z rajskim ogrodem) oraz cerkiew grekokatolicka pw. św. Cyryla i Metodego (z 1947 roku w stylu bizantyjskim);
- **Krušnec** – znajduje się tu cerkiew grekokatolicka z 1889 roku pw. Opieki Matki Boskiej;
- **Vyškovce** – znajduje się tu cerkiew grekokatolicka pw. św. Michała Archanioła z 1901 roku – neoklasycystyczna i murowana;
- **Vislava** – znajduje się tu cerkiew grekokatolicka pw. św. Bazylego Wielkiego z roku 1906;
- **Olšavka** – znajduje się tu cerkiew grekokatolicka z 1908 roku pw. św. Kosmy i Damiana;
- **Bukovce** – znajduje się tu grekokatolicka cerkiew neobarokowa z 1891 roku pw. św. Dymitra;
- **Staškovce** – znajduje się tu cerkiew grekokatolicka pw. św. Dymitra Męczennika z 1903 roku;
- **Vladiča** – znajduje się tu barokowo-klasycystyczna cerkiew grekokatolicka z 1838 roku pw. św. Mikołaja;
- **Gribov** – znajduje się tu cerkiew grekokatolicka pw. Bogarodzicy (1773 rok) – drewniana, zrębowa, dwudzielna, gruntownie przebudowana w roku 1923;
- **Kožuchovce** – znajduje się tu cerkiew grekokatolicka pw. Urodzenia Matki Boskiej z 1926 roku;
- **Mirol'a** – znajduje się tu cerkiew grekokatolicka p.w. Opieki Matki Boskiej. Jest ona drewniana, zrębowa, dwudzielna z dostawioną wieżą z roku 1770, typ łemkowski;
- **Bodružal** – znajduje się tu drewniana cerkiew grekokatolicka pw. św. Mikołaja z 1658 roku;
- **Krajná Pol'ana** – znajduje się tu cerkiew grekokatolicka pw. Urodzenia Matki Boskiej z 1924 roku;
- **Nižný Komárnik** – znajduje się tu drewniana cerkiew grekokatolicka pw. Opieki Bogurodzicy z roku 1938 – zrębowa, trójdzielna, w stylu bojkowskim;

- **Vyšný Komárnik** – znajduje się tu cerkiew grekokatolicka z roku 1924 pw. św. Kosmy i Damiana – drewniana, trójdzielna, o konstrukcji zrębowej; ikonostas pochodzi ze stojącej w tym miejscu wcześniejszej świątyni;
- **Barwinek Trzciana** – znajduje się tu pustelnia św. Jana z Dukli i kościół (1906–08);
- **Dukla** – znajduje się tu barokowy kościół pw. św. Marii Magdaleny (1742 – 47) przebudowany w 1765 roku (wystrój wewnątrz w stylu saskiego rokoka) i zespół klasztorny Bernardynów (1761–64, barokowy);
- **Chyrowa** – znajduje się tu drewniana cerkiew grekokatolicka pw. Opieki Matki Boskiej (murowane prezbiterium jest najstarszą częścią – prawdopodobnie była to dawna kaplica z początku XVIII w.), w roku 1770 dobudowana została drewniana nawa i babiniec z wieżą;
- **Wietrzno** – znajduje się tu kościół parafialny pw. św. Michała Archanioła z 1752 roku, remontowany na początku XX w., a następnie w latach 80. XX w. i w pierwszej dekadzie XXI w. Kościół orientowany, drewniany, konstrukcji zrębowej na podmurowaniu, z wieżą i kruchtą konstrukcji słupowej;
- **Krosno** – znajduje się tu kościół farny pw. Trójcy Przenajświętszej (pierwsze wzmianki z XIV w., rozbudowywany w XV w., wewnątrz uchodzi za jedno z najbogatszych i najlepiej zachowanych sakralnych wewnątrz w Małopolsce) oraz kościół franciszkanów pw. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny (1400-1402, w stylu gotyckim, rozbudowywany w XV w.);
- **Miejsce Piastowe** – znajduje się tu zespół klasztorny księży Michalitów wraz z sanktuarium św. Michała Archanioła i bł. ks. Br. Markiewicza;
- **Iwonicz** – znajduje się tu kościół drewniany z 1464 roku; na przełomie XVI i XVII w. przez kilkadziesiąt lat pełnił on rolę zboru ariańskiego;
- **Klimkówka** – znajduje się tu kościół parafialny pw. św. Michała Archanioła (z 1854 roku, prezbiterium i nawa konstrukcji zrębowej, wieża – słupowej) oraz kościółek (kaplica) pw. Krzyża Świętego (z 1868 roku, konstrukcji zrębowej);
- **Rymanów** – znajduje się tu kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca (1779–81) oraz synagoga z XVIII w.;
- **Balucianka** – znajduje się tu drewniana cerkiew pw. Wniebowzięcia Bogurodzicy z XVII w., gruntownie odnowiona w roku 1890;



Rys. 1. Szlak Gniazd Rodowych Lubomirskich

Źródło: opracowanie własne.

- **Królik Polski** – znajduje się tu drewniany kościół pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny i św. Wacława ufundowany w 1754 roku, konstrukcji zrębowej z wieżą o konstrukcji słupowej;
- **Jaśliska** – znajduje się tu kościół parafialny pw. Katarzyny Aleksandryjskiej (1724–32); w ołtarzu głównym umieszczono słynący łaskami obraz Matki Boskiej Jaśliskiej<sup>18</sup>.

<sup>18</sup> K. Stępiński, *Ekumeniczny Szlak Świątyń Karpackich*, „Niedziela”, edycja przemyska 34/2004; T. Darmochwał, *Beskid Niski Polski i Słowacki*, Agencja TD Białystok 1999, s. 343; A. Fogaš, T. Kollár, *Karpaty Wschodnie. Wyhorlat*, Dajama Vyd., Bratislava 2006, s. 92; *Słowacja. Karpackie serce Europy*, Wyd. Bezdroża, Kraków 2008, s. 368; M.A. Michniewscy, M. Duda, S.



Rys. 2. Szlak Świątyń Karpackich

Źródło: opracowanie własne.

## **Uwagi końcowe**

Obszar pogranicza polsko-słowackiego charakteryzuje się licznymi i niepowtarzalnymi walorami zarówno przyrodniczymi, jak i kulturowymi. Specyfiką walorów kulturowych jest ich różnorodność wynikająca z wpływów historycznych, jakie miały tutaj miejsce. Wielokulturowość tych terenów jest ich wyróżnikiem i głównym atutem. Znajduje się tutaj wiele ciekawych obiektów, niestety często rozproszonych, które występując oddzielnie, nie stanowią tak znaczącej atrakcji turystycznej, jaką mogą się stać po włączeniu w jeden wspólny produkt turystyczny, jakim jest szlak turystyczno-kulturowy.

W ostatnich latach na terenie województwa podkarpackiego zrealizowano projekty, dzięki którym zostały wykreowane różnorodne produkty turystyczne, m.in. wytyczone i oznakowane liczne szlaki turystyczno-kulturowe. Powstające szlaki stwarzają możliwość rozwoju segmentu turystyki kulturowej, która w województwie podkarpackim znajduje się wśród sektorów o największym wskaźniku wzrostu. Sektor ten dotyczy m.in. turystyki związanej z historią regionu, ze sławnymi ludźmi, turystyki religijno-pielgrzymkowej.

Szlaki turystyczno-kulturowe jako produkty turystyczne dają szansę na połączenie turystyki kulturowej z turystyką aktywną czy edukacyjną. Uczestnikami takiej formy turystyki mogą być osoby indywidualne, jak i grupy zorganizowane w różnym wieku. Są to turyści całorocznymi, dla których motywem podróży jest chęć poznania przeszłości regionu, zapoznania się z dziedzictwem przyrodniczym i kulturowym oraz ze sposobem życia mieszkańców.

Szlaki turystyczno-kulturowe integrują różne atrakcje pod wspólnym hasłem, przez co podkreślają główne atuty regionu, zwiększają atrakcyjność turystyczną, a ponadto stymulują jego rozwój gospodarczy.

## **TRANSBORDER TOURIST-CULTURAL TRAILS AS A TOURIST PRODUCT OF POLISH-SLOVAKIAN BORDERLAND**

### **Summary**

In present-day tourism, creating trails connected with a uniform type of tourist objects, value of immaterial culture or prominent historical figures is becoming more and more popular.

Polish-Slovakian borderland is distinguished by the richness and variety of cultural achievements which result from the contact and intermingle of cultures and religions on these territories. Undoubtedly, such situation favours creating new tourist-cultural trails which aim at protection of cultural heritage. They are inspiration to learn about the history of this such an interesting region and they may be a motive to practise cultural tourism in the broad sense.

In the thesis three transborder trails, which join objects on the territory of Poland and Slovakia, were presented - The Trail of the Lubomirski Family seats, The Trail of Carpathian Shrines and the Trail of Beskidy Museums.

Tourist-cultural trails are a tourist product, that join objects, which are scattered and located in different territorial units, in a new integrity as well as attract various tourist services localized along the trail. Moreover, creating this type of products leads to stimulation of other segments of the tourist market and determination of new areas of tourist activity.

*Translated by Małgorzata Buczek-Kowalik*